

Koloniala samlingar – och avkolonisering

Från 1500-talet kontrollerade europeiska stater i olika perioder helt eller delvis de flesta av dagens länder, utom Japan, Korea och Thailand. Många folk inom länder ser sig också som koloniserade. Sedan 1945 har omkring 80 nya stater bildats genom avkolonisering.

Det senaste halvsekle har krav höjts på att lämna tillbaka mänskliga kvarlevor, kulturella objekt och historiska arkiv till länder och folk som koloniserats.

Amerika

Kanada ●

2006 lämnade svenska Etnografiska museet tillbaka en totempåle till Haislafolket i västra Kanada. Motkraven var att folket skänkte en kopia till Sverige, och att den återlämnade pålen bevarades inomhus och visades publikt, vilket inte är kulturell sed. Efter några år lämnades totempålen att multna i en kanadensisk skog.

USA ■ ●

År 1990 stiftades Nagpra-lagen där ägarskap för USA:s erkända urfolks kvarlevor och ceremoniella objekt på offentligt ägd mark övergår i deras ägo.

Under de första 30 åren återlämnades över 92 000 kvarlevor och 1,9 miljoner objekt. Lagen skärptes nyligen och kräver nu att museer kan bevisa "fritt, föregående och informerat samtycke" innan objekt får bevaras eller beforskas.

Hollywood ●

I superhjältefilmen *Black Panther* (2018) rånar afrikanske kung T. Challas kusin Kilmonger ett kolonialt brittiskt museum. Filmen vann tre Oscars och *The Guardian* skrev att den "vänder på afrikanska stereotyper och skriver om historien."

New York ■ ●

American museum of natural history sågs länge som symbolen för kolonial vetenskap i USA. Organisationen Decolonize now höll regelbundna demonstrationer och sabotage har genomförts. Museet lyfte 2022 bort en staty där Theodore Roosevelt bars fram av en urfolksman och en svart man. Efter ett ledarskapsbyte 2023 ändrar museet nu många av sina policyer.

Mänskliga kvarlevor ■

Kroppar har i regel stor kulturell betydelse och är centrala i debatten. Ett argument mot tillbakalämnande har varit att kroppar är viktiga för genetisk och medicinsk forskning.

Religiösa och ceremoniella objekt ●

Detta är ofta den största gruppen kontroversiella föremål i samlingarna. Inte sällan är kontroll över objektens berättelse och symbolik nästan lika viktig som platsen de förvaras på.

Arkiv ▲

Länder som börjat lämna tillbaka kvarlevor och objekt vägrar ofta att ens diskutera att lämna ifrån sig historiska dokument, såsom nationalarkiv som skapats under kolonialtiden.

Mexiko ●

2022 återlämnades 24 ceremoniella objekt från svenska Världskulturmuseet till Yaquifolket i Mexiko efter påtryckningar från FN och nästan 20 år av process. Yaqui ville skydda sitt ceremoniella hjorthuvud, Maaso Kova, från att visas offentligt – det presenteras dock fortfarande i bilder och filmer på Världskulturmuseets hemsida.

Surinam ▲

Nederländerna styrde Surinam som en koloni mellan 1667 och 1975. I ett hittills unikt fall återlämnades de sista delarna av landets nationalarkiv från Haag till Paramaribo 2017. Innan dess hade hela arkivet digitaliserats.

Chile/Påskön ■ ●

Sedan 1800-talet har många av öns stenhusvuden – *moais* – placerats på europeiska museer. Chile kräver nu tillbaka alla. Norge beslutade 2019 att lämna tillbaka tusentals objekt som togs från öarna av Thor Heyerdahl på 1950-talet, inklusive flera mänskliga kvarlevor.

Brasilien ●

I juli 2024 återlämnade danska Nationalmuseet en rock av 4 000 röda ibisfjädrar till Tupinambafolket i Brasilien. Rocken hade tagits till Danmark 1689. Återlämningsprocessen tog 24 år.

Argentina ●

Landet har de senaste 20 åren återlämnat nästan 5 000 stulna objekt från landets museer och auktionshus, de flesta (över 4 000) till Peru, men också till Ecuador, Bolivia, Paraguay och Spanien.

Europa

Danmark/Grönland ●

I Utimut-projektet återlämnades mellan 1982 och 2001 över 35 000 objekt från Danmark till Grönland. Nationalmuseerna i Köpenhamn och Nuuk delar nu sina samlingar. Projektet har beskrivits som en internationell föregångare.

Storbritannien ■ ●

British Museum håller över 8 miljoner koloniala objekt och får enligt brittisk lag inte lämna tillbaka något. Från enskilda museer på andra platser pågår dock flera fall av återlämnande.

Frankrike ■ ●

2017 sade president Emmanuel Macron att "Afrikas kulturarv inte längre kan hållas fånge i Europas museer" och att återlämning hade regeringens "högsta prioritet". En global debatt, uppmärksammade utredningar och nya regler följde.

Belgien ■ ●

Nuvarande Africa Museum skapades 1897 för att hylla koloniseringen av Kongo. Museet visade bland annat 276 kongoleser i ett mänskligt zoo, flera av dem dog. Museet stängde 2013 och öppnade 2018 i ny och hävdad – men omdiskuterad – "avkoloniserad" form.

Grekland ●

En av de mest kända återlämningskontroverserna gäller de 2 500 år gamla Parthenon-skulpturerna, som togs av Storbritannien i början av 1800-talet. De flesta finns i dag på British Museum i London.

Spanien ■ ● ▲

En hätsk debatt bröt ut vintern 2024 när regeringen föreslog att landets museer skulle "avkoloniseras". Oppositionen kallade förslaget för "extrem woke vänster" och kulturministern kallades "hispanofob". Spanien styrde i perioder mellan 1492 och 1976 större delen av Sydamerika och delar av Nordamerika, Afrika, Asien och Oceanien. När Spanien 1892 firade 400 år av kolonialism bidrog Sverige med 87 samiska föremål, bland annat kistor, knivar och korgar från den svenska kolonin. Objektet förvaras i dag på Museo de America i Madrid.

Vatikanen ■ ● ▲

I mars 2023 förkastade påve Franciskus "upptäcktsdoktrinen" som i över 500 år verkat som religiös och juridisk grund för kolonialismen.

Afrika

Det har uppskattats att över 90 procent av kontinentens kulturhistoria förvaras på museer utanför Afrika.

Egypten ●

Har begärt tillbaka Rosetta-stenen, bysten av drottning Nefertiti, toppstenen från en pyramid i Giza och mycket annat från museer i bland annat Storbritannien och Tyskland. De flesta kraven har kategoriskt avvisats.

Senegal ●

Museum of Black Civilizations öppnade 2018 i Dakar som ett av Afrikas största museer. Museet arbetar för att återgälda så mycket som möjligt av Afrikas kulturskatt och har i en fransk utredning kallats för ett av världens "ultramoderna museer".

Nigeria ●

År 1897 plundrade Storbritannien Obas slott i Benin City i dagens Nigeria. Över 5 000 bronsfigurer stals och de finns i dag på minst 153 institutioner i 19 länder. Sedan 2018 har omkring 1 500 av dessa lämnats tillbaka från en rad länder (1 100 bara från Tyskland) i en av de första storskaliga processerna för återlämning. Sverige har lovat återlämna 29 stycken.

Demokratiska Republiken Kongo ■ ●

Nya belgiska lagar gör det möjligt för alla koloniala objekt att lämnas tillbaka. Den första listan innehöll 84 000 föremål. Landets regering har sagt att en del kan bli kvar på lån i Europa – efter att ägarskap överlämnats.

Namibia ■

Under tysk kolonisering genomfördes från 1904 ett folkmord på herero- och namafolken. 2011 lämnade Tyskland tillbaka 20 skallar. Några år senare tackade Namibia nej till ersättning från Tyskland eftersom de inte accepterade språkbruk om att "läka sårerna". Namibia kräver i stället en "förbehållslös ursäkt, erkännande och skadestånd".

Zimbabwe ●

Sex av de sju stulna nationalsymbolerna – åtta stycken 1,5 meter höga stenfåglar från den medeltida metropolen Great Zimbabwe – har lämnats tillbaka från Tyskland och Sydafrika. Den sista förvaras i brittiske kolonisten Cecil Rhodes tidigare hem i Kapstaden.

Asien

Nepal ●

Turister förde på 1970- och 1980-talen ut tusentals plundrade tempelstatyer som landet nu vill ha tillbaka. En frivilligorganisation har i samarbete med regeringen återfört flera dussin till de platser och tempel där de en gång togs.

Indien, Pakistan, Iran och Afghanistan ●

Den legendariska Koh-i-Noor-diamanten ingår i de brittiska kronjuvelerna. Den ska ha skänkts till Storbritannien av maharajan av Kashmir – en också ockuperande och påstått orättfärdig ägare – 1849. I dag finns krav på återlämnande av diamanten från fyra länder.

Indonesien ●

Hösten 2023 lämnade Nederländerna tillbaka en första omgång på 500 objekt, av tiotusentals. Regeringen har ett råd som söker efter lokal kunskap om föremålen – som ofta gått förlorad.

Kina ●

Efter att 2 000 föremål rapporterades stulna från British Museum förra året, krävde den statliga kinesiska tidningen *Global Times* att Storbritannien skulle återlämna 23 000 kinesiska objekt. Detta efter "en kollaps för idén att utländska föremål skyddas bäst på British Museum".

Japan ■

I början av 1900-talet samlades begravda kvarlevor från minst 1 636 personer av ainufolket in för skallmätningar. De förvaras nu på ett dussin universitet, framför allt Hokkaido-universitetet vars campus byggdes på en urfolksby. 12 av kvarlevorna har hittills återlämnats.

Oceanien

Australien ■ ▲

Över 8 000 kvarlevor från urfolket aboriginer beräknas finnas i Europa. Etnografiska museet i Sverige återlämnade 2004 femton skallar och andra skelettdelar. De hade stulits ur gravar på 1910-talet och presenterats för tullen som känguruskalle. Över en halv miljon barn, många aboriginer, tvångsomhändertogs och fördes till anstalter under 1900-talet av myndigheterna. Regeringen bad 2009 om ursäkt och genom den stora satsningen Find & Connect öppnades arkiven för att återkoppla släktband och familjehistorier.

Nya Zeeland ■

Tusentals av maurifolkets taterade skallar – *toi moko* – fördes till Europa under 1700- och 1800-talen. De senaste 20 åren har över 800 skallar lämnats tillbaka och begravts i en kampanj finansierad av landets regering. Ett huvud lämnades från Sverige 1990.